

Kobelt, Erich

Det svenska skafferi, estlands - tyska  
Schafferei och estniska sakuer.

Ett bidrag till de svenska linordens  
utbredningshistoria i Estland. *Nosinonijä*  
*Näsinonijä*. parandusega.

[1935]

9 l.

Rosti k.

crt al

Det svenska skafferi, estlands-tyska Schafferei och estniska sahver.

Ett bidrag till de svenska lånordens utbredningshistoria i  
Estland

av

*Kriips - Cursi* ERICH KOBOLT.

De västfinska språken hava som bekant åtskilliga gånger och under de mest skilda tidpunkter utsatts för germanskt språkinflytande. De germanska, speciellt också de skandinaviska språkens inflytande på västfinskan vid vår tideräknings början är känd; ännu intensivare äro likväl senare påverkningar, som uppstått ur århundradens samliv.

Vad <sup>särskilt</sup> ~~speciellt~~ estniskan angår, så har just inom dess språkområde de mest skilda germanska inflytanden korsats. Under 1200-talet <sup>redan</sup> fanns vid Estlands nordvästkust samma estlandssvenska bebyggelse som idag. Under 1200-talet börjar också genom den tyska kolonisationen av landet upptagandet av lågtyskt språkods. Under perioden 1219-1346 hörde Nordestland till Danmark. Under senare hälften av 1500-talet (1561) förenas det ~~med~~ med Sverige, men ön Ösel hör till Danmark (1559-1645). Från 1629 till 1710 är hela Estland under svensk överhöghet, en tid, under vilken språkligt sett främst rikssvenskt inflytande framför allt gjorde sig gällande. Bland landets tyska befolkning inträder med tiden i språkbruket en omsvängning, i det att högtyskan träder i stället för den tidigare rådande lågtyskan.

Under dessa förhållanden är det ofta icke möjligt att påvisa en enda källa för ett germanskt lånord i estniskan; tvärtom ser man sig ofta nödsakad att medge, att förekomsten av ett lånord i estniskan är att tillskriva en gemensam inverkan från flera germanska språk. Så förhåller det sig med ett sådant ord som pool, 'spole', som i vissa socknar i Estland återgår på svenska ~~förbruk~~, i andra på lågtyska förebilder; så förhåller det sig också med parlast-pallast, 'barlast', som möjligtvis stammar ur tre källor — estlandssvens-

ka, rikssvenska, tyska —; liknande är förhållandet med sådana ord som klimp, 'klump', klöss, klipax-klipp, 'landtunga', 'klippa', kräll-krell, 'glaspärla', lekkima, 'läcka', lossama-lossima, 'lossa', spillima-pillima, 'lätta på ankaret', trähvama-trehvama, ~~xxxk~~ 'träffa', vokk 'flock' samt åtskilliga andra. 1)

Ett liknande ord är också det estniska sahver, 'förrådskammare', 'skafferi'. Belägg för ordets ålder ger Körber Wb. 1866 pag. 60 { Schafferei } sahvri kamber, ibid. pag. 174 sahvri kamber Schafferei; Körber 1867, pag. 94 sahvri kamber Schaffereikammer; Wiedemann Wb, pag. 1101 sahwer, ~~xxxxx~~ sahvri, Schafferei, Speisekammer.

Just nu visar ordet en långtgående utbredning över hela det estniska språkområdet; såväl i de nordligaste dialekterna (Kuusalu) som i de sydligaste (Karula, Hargla), (såväl) omålet i yttersta västern (Kõigi, Kihelkonna, Jämaja), som Pejpus- och Narvaområdet vid språkgränsen i öster (Iisaku, Torma, Vaivara) uppvisa hithörande belägg. Pikaledes finner man ordet såväl i litteraturspråket som i de nyaste ortologiska ~~xxxxx~~ ordböckerna.

De äsa belägg ur umgänges- och skriftspråket kunna med hänsyn till sitt divergerande ljudbestånd sammanfattas till följande grupper:

i-stam med konsonantiskt slutljud i nom. sing. företräda de östliga dialekterna. Hit höra: Kuusalu sahver, sahvri ; sahver, -(e)ri; Vaivara sahver, sahvri; Torma sahver, sahvri; "salaja sai sahvris süla, enam veel elutuassa," 'hemligen åt man i skafferiet, ännu mer i dagligstugan' folkvisa, uppteckningsort Torma; Iisaku, Puhja sahver, sahvri; Sangaste sahver, sahvri. Från skriftspråket UT-1928 pag. 127: "... kus on asetatud ... sahver, ... där skafferiet är beläget?; UT-1927 pag. 82 "Piimaruum oleks sahvries," 'mjölkammaren kunde

1) Se dessa och andra fall: Paul Ariste, Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles, Tartu 1933. (Ainult eestlased, Tartu).

2) K. Körber, Kleines Ehstnisches Handwörterbuch, Dorpat 1867.

3) K. Körber, Kleine Ehstnische Hand-Grammatik, Dorpat 1867.

4) F. J. Wiedemann, Ehstnisch-Deutsches Wörterbuch, St. Petersburg 1869.

5) Alla belägg i fonetisk transkription äro, så vitt inga källhänvisningar finnas, ur Eesti Keele Arhiiv Tartu.

6) Uus Talu, Rahvalik põllumajanduse ajakiri, Tallinna 1928.

tjäna som skafferij. Õigekirjutuse sõnaraamat <sup>1)</sup> ~~pag. 105~~ <sup>a</sup> sahver. Väike Õigekeelsees-  
sõnaraamat <sup>2)</sup> ~~pag. 334~~ <sup>a</sup> sahver, sahvri.

En obetydlig variant av föregående är typen ~~e~~ e-stam med konsonantiskt  
slutljud i nom.sing., som är hemma i följande dialekter: Reigi, Risti, Nissi, Mär-  
jamaa, Kirbla, Juuru sahver, sahvre, Järva-Madise sahver, sahvre, Koeru, Põltsamaa,  
Rannu <sup>3)</sup>, Tarvastu, Karksi, Halliste, Saarde <sup>4)</sup>, Häädemeeste, Pärnu <sup>4)</sup>, Varbla sahver, x  
sahvre. Dessa folkmålsbelägg kompletteras genom motsvarighet i skriftspråket:  
Johannson <sup>5)</sup> ~~pag. 7~~ <sup>a</sup> "..väike sahver..", ett litet skafferij; ibidem ~~pag. 10~~ <sup>a</sup> "..sahvre  
asemele sealaut..", "i stället för skafferij enk svinstia.."

i-stam med vokaliskt slutljud i nom.sing. uppvisa de sydöstra dialekter-  
na: Karula, Hargla, Rõuge, Vastseliina, Põlva sahvri, sahvri, därjämte också Karula  
sahvli, sahvli.

En fjärde grupp bilda dialekterna i sydost, ~~xxx~~ vilka <sup>hava</sup> uppvisa en ord-  
stam, som slutar på diftong. Denna grupp har följande omfattning: Jämaja, <sup>6)</sup> Ri-  
helkonna, Valjala sahvrei, sahvrei; Tõstamaa sahvrei, sahvrei; Pärnu stad,  
delvis Tori, Väandra, Saarde (pastoratet Jäärja) <sup>6)</sup> sahvrei, sahvrei.

KARTTA

Vid närmare forskning låta sig dock dessa fyra typer reduceras:  
(divergerande)  
Varianterna gen. sahvri-sahvre tillåta ingalunda en slutsats om ~~xxix~~ lånord,  
utan äro en rent estnisk företeelse. Det vokaliska slutljudet i nom. sing. ~~xx~~

1) Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat (ortografisk ordbok i estniska språket), Tallin-  
nas 1918.

2) Muuk Elmar, Väike õigekeelsas-sõnaraamat, Tartu 1933. (Liten rättskrivningsordbok)

3) Aug. Tamm, Ehitus teaduslik sõnavara Rannu murdes. Manuskript i Tartu universitets-  
bibliotek, pag. 25. (Byggnadsterminologi ur Rannudialektens ordsfatt)

4) Författarens egna uppteckningar.

5) Ado Johannson, Asuniku hoonete ehitamisest, Tallinnas 1923, pag. 10. (Om uppförandet  
av kolonistbestäder.)

6) Författarens egna anteckningar.

7) För de övriga socknarna erbjuder det estniska folkmålsarkivet icke så rikhaltiga  
samlingar, att man ur saknaden av ordet i arkivet kan draga slutsatsen, att  
ordet även saknas i respektive trakt.

sahvri är helt och hållet en egendomlighet i de<sup>n</sup> anförda sydestniska dialektgruppen. Slutligen är växlingen r-l i sahvri-sahvli en vanlig företeelse i lånord av rent estnisk karaktär.<sup>1)</sup> Härigenom återstå oss två huvudtyper: sahver och det i nom. xix och gen. sing. likalydande sahvrei.

Som fullständigt usellt betecknas ordet i Risti, Kolga-Jaari, Halliste, Vaivara och Torma (folkvisa!). Nytt är uttrycket i Karula, Järva-Madise, Kuusalu (där synonymen ko~~o~~akamber, 'förstugukammare', uppträder) och Iisaku, där man berättar: "vanal ajal oli külm kamber, nüüd on sahver," 'i gamla tider var det (-sade man) kall~~a~~ kammare, nu är det (-säger man) "sahver". I Luganuse ~~xxx~~ kom ordet i bruk för 30-40 år sedan.

Vad detta ords etymologi beträffar, så har det redan länge hävdats, att det i detta fall ~~handla~~<sup>rör sig</sup> om ett lånord. Redan Hupel förser det i sin ordbok med ett litet kors,<sup>2)</sup> vilket hos honom betecknar ett lånord.<sup>3)</sup> Likaså Körber i sin ordbok, Schlüter och Aug. Tamm, som karakteriserar ordet såsom "ett uppenbart lån ur tyskan". Men ~~xxxxxxx~~ detta är likväl ingen tillfredsställande förklaring, ty en sådan fordrar inte blott det estniska sahver, utan också det tyska ~~xxxxxx~~ Schafferei, som ju ingalunda är<sup>ett</sup> allmänt tyskt ord, ännu mindre skriftspråkstyska.

I första hand rör det sig alltså om att fastställa urkällan, ~~från~~ vilken såväl ~~xxx~~ estlandstyskan som estniskan fått ordet; men vidare gäller det att lösa frågan, om estniskan ~~fått~~<sup>lånat</sup> ordet omedelbart från urkällan eller erhållit det genom förmedling av ~~ett~~ estlandstyskan.

Överblicka vi nu de etymologiska motsvarigheterna, så finna vi, att ~~får~~<sup>kommer</sup> det estniska språket i första hand det estlandstyska Schafferei, Schaffrei i betraktande.

1) Man jämför härmed även estn. korter-kortel, "Quartier", rüütel, "Ritter", treial, "Drechsler".

2) W. Schlüter, "Über die Beeinflussung des Estnischen durch das Deutsche, mit besonderer Berücksichtigung des Niederdeutschen. Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. 1909.

3) Jfr. s.3, not.3.

*Frühling  
aus dem  
all  
in le müt  
curre  
wage wider*

 Detta ~~främ~~ ord är i själva verket den vida mest använda beteckningen, -  
 medan varianterna Speisekammer, Vorratskammer ha en anstrykning av skrift~~ssk~~  
 språk. Körber anför i sin ordbok <sup>a</sup> pag. 60 Schafferei såsom det enda uttrycket  
 utan vidare förklaring, Hupel och Wiedemann sätta det i första rummet: sahwri  
kamber Schafferey, Kramzimmer, sahuer Schafferei, Speisekammer. Som typisk pro-  
 vinsialism anför Hupel det i sitt Idiotikon : Schafferey oder Schafferei  
 oder Schaffereykammer, die, d.i. Speisekammer; likaså Sallmann, Beiträge  
Schafferei Vorratskammer. Vidare finner man ordet även hos Pawlowsky:  
Schafferei, f. Kragobach; Kragobka.

*Tvåna*

 Det gäller nu att ~~fastställa~~ klarlägga härledningen av detta uttryck,  
 som ~~ibag~~ <sup>är</sup> okänt i ~~den~~ vanligt tyska.

I Fht. är ordet belagt: Graff IV 449 "scapreida, incitella. Est autem  
 quasi tabulatum quoddam superponendis utensilibus aptatum, quod quidam scaph  
 appellant."

fortsatt utveckling  
 I mht. finner man en ~~fortsättning~~ av ordet: schaf-reite, Gestell, um Ge-  
 fässe darauf zu setzen, Küchenschrank, Lexer Handwörterbuch II 634 ; i  
 flt. ha vi hos Gallée 271 motsvarigheten "skapa-rêda, gestell, stand."

- 1) (A.W. Hupel,) Idiotikon der deutschen Sprache in Lief- und Ehistland, Riga 1795  
s. pag. 201.
- 2) Karl Sallmann, Lexikalische Beiträge zur Deutschen Mundart in Estland, Leipzig  
1877, <sup>a</sup> pag. 48.
- 3) I Pawlowsky, Deutsch-russisches Wörterbuch, Riga 1888, <sup>a</sup> pag. 1103.
- 4) E.G. Graff, Althochdeutscher Sprachschatz, Berlin 1842.
- 5) M. Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch, Leipzig 1876.
- 6) J.W. Gallée, Vorstudien zu einem altniederdeutschen Wörterbuche, Leiden 1903.

I mlt., på vars grundlag ju den baltiska tyskan utvecklats sig, fortsätter ordet - efter Schiller-Lübbers VI 252<sup>b 1)</sup> - såsom schap-raede, schap-raede, schapreede. Däremot ~~finns~~<sup>2)</sup> saknas ordet fullständigt i alla nyare lt. ordböcker, sålunda hos Danneil<sup>3)</sup>, Schütze<sup>4)</sup>, Schambach<sup>5)</sup>, Doornkaat-Koolmann<sup>6)</sup>, ~~den bremiska~~<sup>7)</sup> ordboken, o.s.v. För närvarande är ordet företrätt - enligt Grimm VIII 2036 - i enstaka sydtyska dialekter som Schaffreite, Gestell, Gefässe darauf zu setzen. Då också sydtyskan icke kommer i betraktande för estlandstyskan, återstår som enda förklaring en sammanställning av balt-tyska Scaffreite - mlt. schap-reede.

Men gentemot denna hypotes kan anföras ett hinder, nog så svårt att övervinna: Blott estlandstyskan känner till ordet, däremot inte lettlandstyskan.<sup>8)</sup> Då emellertid den samlade baltiska tyskan är byggd på en enhetlig grund och de lokala skiljaktigheterna i den ärvda ordförrådet i ~~den~~<sup>nte)</sup> just ~~vä-~~<sup>äro</sup> sentliga, så blir ordets förhärskande ställning i estlandstyskan vid sidan av dess avsaknad i lettlandstyskan svår att förklara, om man inte jämte den lt. källan också finge draga fram andra.

- 1) Karl Schiller und August Lübbers, Mittelniederdeutsches Wörterbuch, Bremen 1875 ff. Jfr. även Schlüter a.a.s. pag. 12, not 1.
- 2) Joh. Fr. Danneil, Wörterbuch der altmärkisch-plattdeutschen Mundart, Salzwedel 1859.
- 3) J. F. Schütze, Holsteinisches Idiotikon, Hamburg 1800 ff.
- 4) Georg Schambach, Wörterbuch der niederdeutschen Mundart der Fürstenthümer Göttingen und Grubenhagen, Hanover 1858.
- 5) J. ten Doornkaat-Koolmann, Wörterbuch der ostfriesischen Sprache, Norden 1879-1885.
- 6) Versuch eines bremisch-niedersächsischen Wörterbuchs, Bremen 1767.
- 7) Jakob und Wilhelm Grimm, Deutsches Wörterbuch Leipzig 1854.
- 8) Enligt av författaren inhämtade talrika utsagor av lettlandstyskar. Likaledes fattas ordet i tysk-lettiska ordböcker, såsom hos Gotthard Fridrich Stender, Lettisches Lexikon, Mitau; Jacob Lange, Vollständiges deutschlettisches und lettischdeutsches Lexikon, Mitau 1777. Dess förekomst hos Pawlowsky har intet att säga, eftersom baltisismerna i detta i Riga utkomna verk inte låta sig närmare lokalisera. Efter uppgift i förordet är ordboken ett kollektivt arbete av skilda författare.

Såsom en sådan källa skulle också det svenska skafferi kunna komma i betraktande. Schroderus Com. 1640: "Kökemästaren (Skaffaren) har fram ur vist-  
huset (skafferi) then af inköparen upköpta fetalian (sofvel, maatvahrur)." <sup>1)</sup>  
Nu frågar man sig, hur detta svenska skafferi förhåller sig till den baltisk-  
tyska och estniska motsvarigheten. Mycket har talats och skrivits om det svensk-  
ka inflytandet på estniskan ; ett omfångrikt specialarbete har redan ägnats  
de ~~estlandssvenska~~ <sup>2)</sup> lånorden i estniskan. Eftersom de estlandssvenska dialekt-  
terna <sup>3)</sup> likväl icke känna detta ord, bortfaller genast en härledning från detta  
håll. De rikssvenska lånorden i estniska språket från ~~XXXX~~ <sup>ofta</sup> den tid, Estland  
tillhörde Sverige, hava likaledes varit föremål för vetenskaplig undersökning.  
Tidigare har man likväl aldrig talat om ett inflytande från svenskan på ~~XX~~  
estlandstyskan, trots att man inte kan inse, varför inflytandet från den  
svenska överklassen skulle vara intensivare på <sup>den</sup> rena landsbygdens befolkning  
än på de tyska kretsarna, vilka genom sin likartade sociala ställning och  
administrativa funktion stodo ~~stano~~ svenskarna betydligt närmre.

- 1) Citerat efter <sup>E.</sup> Hellquist, Svensk Etymologisk Ordbok, Lund 1922, ~~pag~~ <sup>a</sup> s. 724.

Men huruvida det rör sig om ett ~~ärvt~~ <sup>ans</sup> ord vid detta uttryck, framgår  
varken ur det här anförda eller ur E. Hellquist, Det svenska ordför-  
rådets ålder och ursprung I, Lund 1929, där ~~ordet~~ <sup>ordet</sup> sid. 391 anføres  
såsom belagt från 1600-talet och karakteriseras såsom "väl en ink-  
hemsk bildning med den utländska avledn- <sup>vara</sup> -eri (till skaffa) ~~x~~."  
Skulle det måhända ~~XXXXXX~~ <sup>vara</sup> ett lågtyskt lånord, som över  
Sverige åter funnit sin väg till en tysk munart - den estlandstyska-  
medan det under tiden dött ut i nordtyskan?

- 2) Paul Ariste, Eesti-rootsi laensõnad eestikeeles. Jfr sid. 2, not 1.  
~~Atminstone~~

- 3) ~~XXXXXXXXXXXX~~ <sup>icke belagt</sup> är ordet hos A.O. Freudenthal och H.A. Vendell, Ordbok öfver Est-  
landsk- Svenska Dialekterna, Helsingfors. ~~XXXX belagt~~

Trisseligen

+ Trots Hellquist

till estniskan ]

För ett lån ur rikssvenskan såväl som till estlandstyskan finnes alltså principiellt intet hinder.

Vad estniskan beträffar visar emellertid kartan en utbredning av ordet i svens- över hela det estniska språkområdet. Detta brukar inte vara fallet med rikstyska lånord: dylika <sup>bejdas</sup> ~~förbliva i stället~~ <sup>utmed</sup> ~~\*\*\*~~ territorialgränsen för den tidens svenska överhöghet. <sup>1)</sup> ~~nödsakad~~ Man blir därför snarare ~~\*\*\*~~ att återföra ordet till estlandstyskan, vars äldre form Schafferie liksom också den yngre formen Schafferei otvunget kunna dragas fram såsom förklaring av ett estniskt sahver(-i) jämte dess yngre typ sahvrei.

Vad nu det baltisk-tyska ordets härledning beträffar, så ligga här förhållanden i öppen dag. Ett svenskt skafferi ger ljudlagsenligt ett baltiskt-tyskt šafferī, vars utljud vid tidpunkten för lånet väl kunde passa till den <sup>baltiska</sup> ~~delvis har kvar~~ dåvarande tyskans karaktär, som ju ~~hållit~~ sina lt. drag ännu idag. Genom senare anpassning efter högtyskan skulle ~~sådan~~ övergången Schafferie ➔ Schafferei uppstått.

Om utbredningen i det samlade estniska språkområdet utgör ett hinder för det estniska ordets härledning ur det svenska, så har denna omständighet intet att betyda för det estlands-tyska, eftersom i motsats till den estniska bondens statiska karaktär företrädarna för den tyska språkgemensskapen utgjorde ett genomgående rörligt ~~element~~ <sup>annan</sup>, vilket just kom det tyska ordets ~~\*\*\*~~ <sup>annan</sup> utbredning till godo. Men därjämte måste ännu en omständighet beaktas. Den ~~estländska~~ tyskhetens förbindelser med Sverige har ju ingalunda inskränkt sig till ~~\*\*\*~~ beröringen under svenskväldets tid, utan äro betydligt intimare och äro det delvis ännu. En rad tysktalande familjer i Estland hava bevisligen invandrat från Sverige, såsom t.ex. den över hela Estland och också vida över dess gränser utbredda familjen Hasselblatt; en rad bekanta släkter ~~xx~~ förgrena sig i en baltisk-tysk och en rikssvensk linje - man ~~behöver~~

1) Se närmare Wilhelm Wiget, Herkunft und Verbreitung der neueren germanischen Lehnwörter im Estnischen. Stzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1927, s. 225-275.

(blott erinra sig) sådana namn som Wrangell, Koskull, Taube, Anrep; man behöver  
endast taga fram Svenska adelns Ättar-Taflor<sup>1)</sup>, för att bliva <sup>påmind</sup> erinrad om  
de talrika tysk-svenska blandäktenskapen <sup>inom</sup> hos den baltiska adeln. Därjämte bör även hänsyn tagas till  
de borgerliga familjerna i Estland, som på liknande sätt, även om det ej  
kan dokumenteras eller ~~xx xxxxx xxx~~ <sup>törena</sup> påvisas, svenskt blod och därmed även  
språkgods med det tyska.

Just på ~~xxxx~~ en sådan väg kunde också ett ord som ~~xxkffa~~ Schafferei,  
som <sup>just</sup> ~~likväl~~ egentligen tillhör familjekretsens språk och i synnerhet husfruns  
ordförråd, finna vägen till estlandstyskan.

Som slutresultat av vår undersökning kunna vi alltså giva följande sam-  
manfattning:

Det estlandstyska ordet ~~Schafferei~~ visar sig vara ett lån ur svenskan,  
medan det svenska elementet i det estniska ordet på indirekt väg inkommit i  
estniskan:

sv. skafferi > estl. ty Schafferi > Schafferei > Schaffrei

estl. ty. Schafferi  
Schafferei > estn. sahver

estl. ty. Schaffrei > estn. sahvrei

Det ~~xxx~~ här diskuterade ordet är väl inte det enda, som på denna  
väg inträngt i estlandstyskan och därifrån vidare in i estniskan. Liknande  
kunde förhållandena vara t.ex. vid det estniska ~~xxxx~~ kuhti 'kofta', som blivit  
uppfattat en gång som skandinaviskt, sedan som ett estlandssvenskt hypote-  
tiskt <sup>2)</sup> \*kuft, sedan som det ryska kofta, men vars etymologi likväl behöver  
ytterligare prövas, emedan även i estlandstyskan ännu ett sporadiskt förekomman  
de - tidigare möjligen mera utbrett- Kufte <sup>här</sup> uppträder, som också kunde bile  
da mellanled mellan ett rikssvenskt (eller ryskt?) Kofta och ett estniskt  
kuhti. Då emellertid denna fråga för ett avgörande fordrar en närmare under-  
sökning, så förbehålles den ~~ett~~ senare arbete.

1) G. Anrep, Svenska adelns Ättar-Taflor, Stockholm 1858.

2) Jfr. Ariste a.a. s. 14.